

Tvärvetenskaplig forskning för att stärka fältet pedagogiskt arbete

Tünde Puskás & Helene Elvstrand, Linköpings Universitet

© Författarna

<https://doi.org/10.3384/ecp202.1>

Inledning

Dagens barn i Sverige tillbringar mycket av sin tid inom utbildningsinstitutioner från tidig ålder. Därmed blir hur verksamheten inom dessa institutioner bedrivs en viktig angelägenhet för hela samhället och för pedagogiskt arbete som ämne. Pedagogiskt arbete är ett ämne som har vuxit fram under de senaste årtionden. Idag kan vi säga att ämnet har uppnått vuxenåldern. Historieskrivningen vad gäller frågan var och när den första nationella konferensen i pedagogiskt arbete hölls går isär. Det som är säkert är dock att konferensen år 2012 som hölls i Norrköping hade drygt 40 deltagare. När det var dags för samma lärosäte att anordna den 2023 upplagan av konferensen samlades drygt 120 deltagare. Siffrorna talar sitt tydliga språk: pedagogiskt arbete som forskningsfält växer och som bidragen i denna volym visar, breddas, utvecklas och fördjupas. Två decennier efter tillkomsten har pedagogiskt arbete beskrivits som ett väletablerat ämne (Erixon, Bylund & Cromdal, 2021). När ett ämne blir väletablerat innebär det att det har bevisat både sin relevans och tillförlitlighet.

Huvudtemat för konferensen 2023 var praktiknära forskning med syfte att förstå och problematisera villkor för utbildning och undervisning. Ämnet pedagogiskt arbete har sedan etableringen haft en tydlig koppling till det praktiknära, vilket också avspeglas i ämnesbenämningen. Trots detta behöver det praktiknära förhållningssättet ständigt undersökas och problematiseras utifrån olika perspektiv. Vad som räknas som pedagogisk praktik, vems praktiker som studeras och hur nära forskningen står praktiken är frågor som behöver diskuteras för att ämnet skulle utvecklas och breddas.

Archer m.fl. (2013) betonar vikten av en växelverkan mellan praktik, teori och metodologi, och beskriver hur denna interaktion kan skapa ett så kallat "tredje rum" – en plats där ny kunskap uppstår genom att forskare och praktiker möts, utbyter perspektiv och tillsammans utvecklar förståelse. Detta tredje rum kan förstås som en produktiv spänning mellan det teoretiska och det praktiska, där forskning om utbildning inte enbart riktar sig mot professionens verksamheter utan också mot de sociala och pedagogiska processer som sker mellan deltagarna i dessa praktiker. Frågor som rör pedagogiska praktiker är därmed inte enbart knutna till professionens handlande, utan också till de relationella och situationsbundna interaktioner som sker i utbildningssammanhang mellan olika aktörer inom utbildningssystemet. Den praktiknära forskningen inom pedagogiskt arbete präglas således av ett intresse för att undersöka dessa komplexa samspel och de villkor som formar dem.

Pedagogiskt arbete utmärks av sin förankring i den pedagogiska vardagen och syftar till att generera kunskap som är meningsfull för såväl praktik som teori. Ett centralt kännetecken är en strävan att integrera vetenskaplig och erfarenhetsbaserad kunskap genom samverkan mellan forskare och praktiker. Samtidigt påverkas både ämnets utveckling och de pedagogiska praktikernas förutsättningar av den utbildningspolitik och samhällsutveckling som de är en del av. Det gör att praktiknära forskning inte bara blir en fråga om närhet till verksamhetens vardag, utan också om kritisk reflektion över hur strukturella, politiska och institutionella villkor påverkar möjligheterna till utbildning och undervisning i olika kontexter.

Tvärvetenskaplig kunskapsbildning inom pedagogiskt arbete

Den pedagogiska praktiken formas i hög grad av utbildningspolitiska beslut genom lagstiftning, styrdokument och andra statliga initiativ. Ett tydligt exempel är att fritidshemmet år 2016 tilldelades en egen del i läroplanen med formuleringar om syfte och centralt innehåll (Skolverket, 2016). Denna reform har bidragit till att ämnet pedagogiskt arbete under senare år riktat ett ökat fokus mot fritidshemmets verksamhet. Ett annat aktuellt exempel på utbildningspolitikens inflytande är

regeringens initiativ att begränsa användningen av digitala verktyg i förskolan (Utbildningsdepartementet, 2025). Sådana beslut illustrerar hur staten genom politiska prioriteringar kan styra, möjliggöra eller begränsa didaktiska och pedagogiska praktiker.

Att pedagogiskt arbete som vetenskapligt ämne tar sin utgångspunkt i utbildningens praktik innebär att det verkar inom institutionella ramar som präglas av omfattande samhälleliga och politiska krav. Detta ställer i sin tur höga krav på ämnet självt, som måste förhålla sig till förändrade förutsättningar och mål för utbildning. Samtidigt innebär ämnets praktisknära karaktär att det utvecklas i nära samspel med de pedagogiska verksamheter som studeras. Denna ömsesidighet mellan teori och praktik är en av ämnets styrkor, eftersom den möjliggör en kontinuerlig förankring i aktuella pedagogiska och samhälleliga utmaningar.

Pedagogiskt arbete utgör ett tvärvetenskapligt forskningsfält med en problemorienterad och tematiskt utformad forskningsansats. Genom att förena flera disciplinära perspektiv möjliggörs en kritisk granskning av pedagogisk verksamhet såväl som en fördjupad kunskapsbildning inom det utbildningsvetenskapliga området. Forskningsprojekten inom fältet riktas mot utbildningssektorns olika institutioner, i synnerhet förskola, fritidshem och skola, med fokus på både lärande och sociala relationer. Ett särskilt intresse riktas mot de villkor och förutsättningar som präglar barns institutionaliserade vardagsliv, där barns egna perspektiv och erfarenheter lyfts fram som centrala för förståelsen av utbildningens praktik.

Barnperspektivet på den pedagogiska praktiken är en viktig utgångspunkt för flera av bidragen i konferensvolymen. Barnperspektivet i det här fallet innebär både en teoretisk och metodologisk utgångspunkt. Barnens delaktighet i fältnära studier av den pedagogiska praktiken är en viktig angelägenhet för vidareutvecklingen av ämnet eftersom fältnära analyser av utbildningens praktik utifrån ett barnperspektiv breddar ämnets innehåll och förståelsen för den pedagogiska praktiken. Barns egna erfarenheter av den pedagogiska praktiken kan därmed utgöra en viktig resurs exempelvis i skolutveckling och bidra till att vidga förståelsen för hur olika praktiker kan förstås från deras position (Elvstrand & Lago, 2022). I förgrunden för flertalet av studier inom pedagogiskt arbete finns därför interaktion mellan barn, elever, pedagoger, lärare och vårdnadshavare. Detta kan relateras till utbildningens strukturella och politiska villkor och andra ramfaktorer, eftersom villkoren för hur utbildning kan förstås och genomföras ses som produkter av samspel mellan olika aktörer och institutioner.

Flera av bidragen i denna volym har sin grund i forskningsmiljön Pedagogiskt arbete vid Linköpings universitet, campus Norrköping. Det är en tvärvetenskaplig forskningsmiljö där medarbetare med bakgrund i olika akademiska discipliner samverkar och verkar utifrån skilda teoretiska och metodologiska perspektiv. Denna mångfald gör det möjligt att studera utbildningens villkor och genomförande på djupet – med särskild uppmärksamhet riktad mot barns agens, pedagogiska processer i undervisning och fritid, samt deltagarnas erfarenheter och perspektiv, däribland pedagogers, barns och vårdnadshavares. Den tvärvetenskapliga ansatsen bidrar således till att komplexiteten i pedagogiska praktiker kan synliggöras och förstås utifrån flera dimensioner. Genom att förena olika kunskapstraditioner bidrar ämnet till en mer nyanserad och kontextkänslig förståelse av utbildning som samhälleligt fenomen.

Konferensvolymens bidrag

Denna konferensvolym samlar ett urval av praktisknära forskningsbidrag som presenterades under konferensen Praktisknära forskning inom pedagogiskt arbete

2023. Bidragen utgår från skilda ämnesmässiga och metodologiska perspektiv men förenas i sitt fokus på utbildningens vardag och i sin strävan att förena vetenskaplig kunskapsbildning med utveckling av pedagogisk verksamhet. Här presenteras studier som tar sin utgångspunkt i konkreta frågor från skolans, förskolans, fritidshemmets och lärarutbildningens värld, och som bedrivs i nära dialog med de professionella och de barn och elever som verkar i dessa miljöer.

Ämnet pedagogiskt arbete har sedan etableringen haft en stark praktikförankring och karaktäriseras av en tvärvetenskaplig ansats. Forskningen som bedrivs inom Pedagogiskt arbete är ofta problemorienterad och tematiskt organiserad. Den rör sig mellan olika utbildningsinstitutioner och fokuserar på barns, elevers och pedagogers perspektiv i den institutionella vardagen. Inom detta fält får frågor om villkor för lärande, sociala relationer och pedagogiskt ansvar ett konkret uttryck, samtidigt som de förbinds med teoretiska och samhälleliga dimensioner. Den praktikinära forskning som lyfts fram i denna volym belyser därmed utbildningens komplexitet och den kunskap som uppstår i skärningspunkten mellan teori, praktik och samverkan.

Volymens kapitel speglar denna bredd. Några studier fokuserar på barns agens och erfarenheter i vardagliga situationer – såsom den fria leken i fritidshemmet, måltider i förskolan eller deltagande i trafikpedagogiska sammanhang. Andra analyserar undervisningens innehåll och syfte, både i skolämnen och i lärarutbildningens praktik. Här diskuteras hur vetenskapligt tänkande förmedlas till blivande lärare, hur undervisningsmaterial samproduceras i transdisciplinära samarbeten och hur ämnesdidaktiska traditioner påverkar förståelsen av undervisningens mål. Tillsammans ger dessa studier en mångfacetterad bild av hur praktikinära forskning kan bidra till att synliggöra, förstå och utveckla pedagogisk praktik.

Den praktikinära ansats som genomsyrar bidragen innebär inte en avsaknad av teoretisk förankring, utan tvärtom ett samspel mellan praktisk erfarenhet, vetenskaplig analys och metodologisk reflektion. Forskningen rör sig nära deltagarnas perspektiv – inte som en förenkling av det vetenskapliga uppdraget, utan som ett uttryck för att kunskap om utbildning måste ta sin utgångspunkt i de människor, relationer och situationer som formar den. Det är i denna växelverkan, i vad som av vissa beskrivs som ett tredje rum, som ny kunskap om utbildningens praktik kan växa fram (jfr Archer m.fl., 2013).

Vi hoppas att denna volym ska erbjuda både inspiration och fördjupning för forskare, praktiker och andra som intresserar sig för hur utbildningens praktik kan undersökas, förstås och utvecklas genom forskning. Den belyser inte bara vad praktikinära forskning är, utan också vad den kan vara – en kunskapsform i rörelse, där utbildningens vardag får vetenskaplig belysning och där teori och praktik utvecklas i samspel.

Hedré och Hjalmarsson undersöker hur barn i fritidshemmet väljer aktiviteter under den fria leken. Genom att utgå från barns egna berättelser visar författarna hur barns valstrategier inte bara handlar om individuell autonomi, utan också om att upprätthålla sociala relationer och kontinuitet. Studien visar att barns valstrategier i den fria leken inte bör förstås som slumpmässiga eller ytliga, utan som socialt och relationellt förankrade handlingar. Resultaten belyser vikten av att den pedagogiska praktiken organiseras på ett sätt som möjliggör kontinuitet och återvändande till pågående lekar och relationer – snarare än att enbart introducera nya aktiviteter. Studien belyser relationell autonomi som en viktig aspekt av barns agens och bidrar med kunskap om hur pedagoger kan stödja barns deltagande genom att förstå och bekräfta deras egna logiker.

I Aringer och Wallners bidrag står didaktisk utveckling i fokus. De presenterar ett tvärvetenskapligt forsknings- och utvecklingsprojekt där en serietidning om evolution,

Katter på rymmen, har tagits fram som undervisningsresurs för årskurs 4–6. Studien visar hur ämnesdidaktisk innovation kan ske i nära samverkan mellan forskare och lärare, och hur kreativt utvecklingsarbete kan förenas med vetenskaplig utvärdering. Läromedlets visuella och berättande form lyfts fram som ett verktyg för att engagera elever och stärka ämnesförståelsen. Genom ett tvärvetenskapligt utvecklingsarbete där forskare, ämnesdidaktiker, illustratörer och lärare samarbetade, skapades ett läromedel som förenar vetenskaplig korrekthet med visuell och narrativ tillgänglighet. Studien visar hur praktikhäna utvecklingsforskning kan leda till konkret förändring i undervisningen, samtidigt som den bidrar till fördjupad kunskap om medierad ämnesförståelse.

Edvardssons bidrag är en diskursanalytisk studie av hur undervisningens syfte formuleras i olika skolämnen. Genom att jämföra svenskämnets och naturvetenskapernas didaktik synliggörs hur olika former av legitimering – exempelvis moraliska, kulturella eller rationella – används för att motivera innehållsval. Studien bidrar med didaktisk självreflektion och visar hur praktikhäna forskning också kan handla om att analysera de begrepp och idéer som präglar undervisningens iscensättning.

Leifers studie riktar fokus mot lärarutbildningen och frågan om hur ett vetenskapligt förhållningssätt kommuniceras till studenter. Genom analys av undervisningspraktiker och examinationer belyses den balansgång som lärare i högre utbildning hanterar: mellan att värna akademisk stringens och att göra vetenskapligt tänkande begripligt och tillgängligt. Studien visar hur vetenskaplig förståelse byggs upp i relationer och undervisningshandlingar – och därmed hur lärarutbildning i sig är en praktik där forskning iscensätts.

I Cromdal, Broth och Willemsens studie riktas uppmärksamheten mot barns deltagande i trafikmiljöer under förskoleutflykter. Med hjälp av multimodal interaktionsanalys undersöks hur barn och pedagoger tillsammans navigerar stadens gator i så kallade "mobila formationer". Studien visar hur vardagliga situationer rymmer didaktiska dimensioner och hur pedagogiskt ansvar och barnens deltagande samspelar i rörelse – bokstavligt och bildligt.

Willemsen, Wiggins och Cromdal fortsätter på temat förskolans vardag, men riktar blicken mot lekfullhet i samband med måltider. Genom videodata från lunchsituationer analyseras hur låtsaslek uppstår och hanteras i samspelet mellan barn och pedagoger. Studien visar att lek inte nödvändigtvis stör måltidens mål, utan kan fungera som en pedagogisk resurs. Den synliggör barns kreativa uttryck och hur dessa kan rymmas inom institutionella ramar, snarare än kontrolleras bort.

Gemensamt för dessa exempel är att forskningen bedrivs i nära samverkan med praktiken och med respekt för dess komplexitet. Praktikhäna forskning innebär därmed inte en enkel överföring av teori till praktik, utan ett ömsesidigt kunskapande där såväl forskare som pedagoger bidrar med olika perspektiv och kompetenser. I detta utgör också barn och elevers perspektiv en viktig resurs i att skapa ökad förståelse för den pedagogiska praktiken som de är en del av. På så vis kan forskning bidra till professionell utveckling och skolutveckling, samtidigt som den vetenskapliga relevansen stärks genom förankring i reella pedagogiska sammanhang.

Vidare visar samtliga studier i denna volym hur praktikhäna forskning kan bidra till kunskap om pedagogiska praktiker i deras vardagliga, komplexa och kontextuella utformning. Oavsett om det handlar om barns fritidsval, undervisning i evolution, didaktiska syften, lärarutbildning, trafiksituationer eller måltidslek, förenas forskningen av ett gemensamt förhållningssätt: att förstå, förbättra och tillsammans med praktiken utveckla pedagogiskt arbete. I en tid där skolans och förskolans villkor ständigt förändras, är denna forskningsform särskilt värdefull – inte bara för att den

är nära, utan för att den visar att kunskap växer ur delaktighet, dialog och delad reflektion.

Referenser

- Archer, L., DeWitt, J., Osborne, J., Dillon, J., Willis, B., & Wong, B. (2013). 'Not girly, not sexy, not glamorous': Primary school girls' and parents' constructions of science aspirations. *Pedagogy, Culture & Society*, 21(1), 171-194.
- Elvstrand, H. & Lago, L. (2022). Elevers delaktighet: Ett sätt att utmana och utveckla aktionsforskning i skolan? *Forskning og Forandring, Special issue: Marginaliserede former for viden og forandring*, 5(1), 25-45. <https://doi.org/10.23865/fof.v5.3746>
- Erixon., PO., Bylund, A., & Cromdal, J. (2021). *Ämnet som blev. Rapporter från den fjärde nationella konferensen i pedagogiskt arbete*. Tilde Skriftserie Umeå universitet, 3, 3-10
- Skolverket. (2016). *Läroplan för grundskolan samt förskoleklassen och fritidshemmet*. Skolverket.
- Utbildningsdepartementet. (2025)
<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2025/02/barnen-i-forskolan-ska-motas-av-fler-bocker-och-farre-skarmar/>